

ROLA KULTURY GRECKIEJ I ŁACIŃSKIEJ W KSZTAŁTOWANIU KULTURY EUROPEJSKIEJ

ks. mgr Grzegorz Nowak

*Szkoła Językowa Uniwersytet Adama Mickiewicza
email: kanclerz@diecezja.bydgoszcz.pl*

Streszczenie: Celem tej publikacji jest przypomnienie, jakie są źródła kultury europejskiej w sytuacji, gdy pomija się w dyskursie naukowym, jakie są prawdziwe korzenie cywilizacji europejskiej. Współczesna kultura europejska oparta jest na dorobku dwóch starożytnych cywilizacji – Grecji oraz Rzymu. W przypadku kultury greckiej można zauważyć, iż kultura europejska do dziś korzysta z takich narzędzi przez nią pozostawionych, jak chociażby nauka, filozofia, demokracja, architektura, sztuka, medycyna, teatr. Należy stwierdzić, iż zarówno kultura grecka, jak i kultura rzymska czyli łacińska przenikały się, a dokładniej to, co stworzone zostało przez Greków, w dużej mierze zostało przejęte przez Rzymian. Rzym przejął wiele z kultury greckiej, jak i również z etruskiej, jednakże stworzenie prawa rzymskiego należy do jednych z najważniejszych dorobków dziedzictwa antycznego. Pod wpływem prawa rzymskiego, a także bazując na wzorcach tegoż prawa, kształtowały się w Europie prawne systemy. Rozważając wpływ kultury greckiej i rzymskiej na kształtowanie się kultury europejskiej, należy przypomnieć fundamentalną rolę chrześcijaństwa, które sprawiło, że Europa jest chrześcijańska. Kolejnym istotnym obszarem, w którym kultura starożytnej Grecji i Rzymu miał duży wpływ na kształtowanie się kultury europejskiej, jest literatura rzymska czyli łacińska.

Słowa kluczowe: Kultura europejska wyrosła na wartościach, wiedzy i osiągnięciach dwóch starożytnych cywilizacji, Grecji i Rzymu. Kultura europejska swoje bogactwo czerpie z osiągnięć cywilizacji chrześcijańskiej. Europa, która dziś szuka swojej tożsamości zbudowana jest na fundamencie antycznym - greckim, rzymskim i chrześcijańskim.

Współczesna kultura europejska oparta jest w bardzo dużym stopniu na dorobku dwóch starożytnych cywilizacji – Grecji oraz Rzymu. Można zauważyć to w wielu obszarach - rozpoczynając od języka, poprzez sztukę, czy też naukę, a także wartości moralne, jak i również prawo.

Rozważając wpływ kultury greckiej i łacińskiej na kształtowanie się kultury europejskiej, należy je rozdzielić – a więc przedstawić zarówno kulturę grecką, jak i osobno kulturę łacińską.

W przypadku kultury greckiej można zauważyć, iż kultura europejska do dziś korzysta z takich narzędzi przez nią pozostawionych, jak chociażby nauka, filozofia,

demokracja, architektura. Ponadto, jednym z przykładów dużego wpływu kultury greckiej na kulturę europejską są Igrzyska Olimpijskie¹. Przede wszystkim jednak, należy stwierdzić, iż grecki naród „jako pierwszy i jedyny w dziejach stworzył pojęcie kultury. Podstawą bowiem łacińskiego wyrazu *kultura* jest greckie pojęcie uprawy i roli, któremu Grecy nadali znaczenie: celowego uszlachetniania i formowania życia².” Można więc stwierdzić, iż zarówno kultura grecka, jak i kultura łacińska przenikały się – a dokładniej to, co stworzone zostało przez Greków, w dużej mierze zaanektowane było przez starożytnych Rzymian.

Kultura grecka stworzyła jeden z najważniejszych i najbardziej powszechnych systemów politycznych na świecie, który obecnie jest dominującym. Jest to demokracja. Z greckiego demokracja (*demos* – ludzie, *kratos* – siła) oznacza władzę, siłę ludu. Swoją początek demokracja miała w starożytnych Atenach. To właśnie Ateny, już w czasach przed Chrystusem odchodziły od ustroju monarchii, aby w V wieku a. Chr. n. przejść do pełnej demokracji. Początkowo, w trakcie formowania się demokracji, to arystokracja zaczęła przejmować władzę, jednakże z biegiem czasu, gdy rozwój naukowy, jak i również filozoficzny i myślicielski w Grecji był coraz większy, urzędników zaczęto wybierać na zgromadzeniu ludowym przez wszystkich obywateli – uznano, iż jest to najlepszy sposób na rządzenie, ponieważ wybór władzy przez większość głosów wpływa na zmniejszenie oporu, jak i również na zadowolenie społeczeństwa. Tego rodzaju zgromadzenia ludowe dawały zwykłym obywatelom wpływ na sprawy *polis*. W ostateczności jednakże tego rodzaju wybory posiadały wyłącznie informatyczny charakter, co doprowadziło do tego, iż pogłębiały się różnice pomiędzy społecznymi warstwami. Poprzez to wzrastało niezadowolenie społeczne. Natomiast wzrost tegoż niezadowolenia w dużej mierze wpłynął na zmiany w ateńskim społeczeństwie. W 621 roku a. Chr. n. Drakon, a więc jeden z archontów ateńskich otrzymał polecenie spisania prawa zwyczajowego, a także uregulowania prawnego porządku *polis*. To właśnie wtedy powstały Drakońskie prawa, które były bardzo surowe – i zauważalny jest tutaj wpływ greckiej kultury na europejską chociażby poprzez przyswojenie tego określenia. Można tutaj zauważyć, iż Drakon stworzył pierwszy kodeks prawa karnego oraz cywilnego, który stał się podstawą do tworzenia kodeksów w kulturach państw europejskich. Z greckiej kultury przejęto wiele określeń, które zostały w sposób naturalny przyswojone – chociażby określenie tyrańca, jako rządzącego w sposób surowy³.

Ustrój ateńskiej demokracji umocniony został w II połowie V wieku a. Chr. n., dzięki temu, iż zarówno władza, jak i również społeczeństwo zauważało niekorzystny wpływ tyrańskich rządów. Arystokrację zmuszono do ustępstw, a reformy przeprowadzone w latach 508-509 p.n.e. wskazywały na ograniczenie roli arystokracji, zatarcie majątkowych różnic, jak i również wymieszanie się społeczeństwa. To właśnie w Attyce wprowadzono podział terytorialny, a dokładniej – na trzy okręgi,

1 S. Stabryła, *Zarys kultury starożytnej Grecji i Rzymu*, PWN, Warszawa 2007, s. 156.

2 L. Mrozewicz, *Historia powszechna. Starożytność*, Adam Marszałek, Poznań 2001, s. 67; J. Boardman, *Sztuka grecka*, Ossolineum, Wrocław 1999, s. 12.

3 G. Przychocki, *Kultura klasyczna w kulturze współczesnej*, Wydawnictwo J. Mortkowicza, Warszawa 1987, s. 45.

z których każdy podzielony został na mniejsze rejony. Jest to zauważalne w obecnych formacjach państwowych. Ponadto, każdy cudzoziemiec, który przybył do Attyki, zyskiwał prawa obywatelskie. Powoływani byli radni, wybierani co roku poprzez losowanie. Pierwszy podział administracyjny zauważalny był więc właśnie w starożytnej Grecji – co prawda, w innych kulturach również występowały różnorakie podziały, jednakże to właśnie ten grecki został przyswojony przez europejską kulturę i stanowił podwaliny do tworzenia się poszczególnych państw oraz miejscowości⁴.

Za ojca demokracji uznaje się Peryklesa. To właśnie za jego rządów Ateny rozwinęły się w wielu obszarach – pod względem kulturowym, społecznym, a także gospodarczym. Za jego czasów wprowadzono również diety dla urzędników, co pozwoliło na obejmowanie urzędów przez osoby mniej zamożne. Ta spuścizna jest nadal kontynuowana w europejskich rządach⁵. Można więc stwierdzić, iż grecka kultura w zakresie tworzenia się polityki dała pewnego rodzaju podwaliny dla ulepszenia i udoskonalania rządów w państwach europejskich. Pewne kwestie zostały przejęte i stosowane są do dziś z dużym sukcesem, natomiast demokracja, to ustroj, który sprawdził się w wielu krajach i uważany jest za najdoskonalszy z systemów politycznych⁶.

Pozostając przy wpływie politycznego ustroju, jak i politycznego rozwoju cywilizacji greckiej i rzymskiej na kształtowanie się kultury europejskiej, należy również przedstawić, jaki wpływ na tę kulturę miało kształtowanie się systemów prawnych w starożytnym Rzymie. Co prawda, Rzym przejął wiele z kultury greckiej, jak i również etruskiej, jednakże stworzenie prawa rzymskiego należy do jednych z najważniejszych dorobków dziedzictwa antycznego. Pod wpływem prawa rzymskiego, a także – bazując na wzorcach tegoż prawa, kształtowały się w Europie prawne systemy.

Najważniejsze zmiany w zakresie prawa, które do tej pory są udoskonalane, lecz również i na ich podstawie tworzone są poszczególne systemy prawne w Europie, miały miejsce w latach 528 – 534 z polecenia cesarza Justyniana. To właśnie wtedy, przy okazji kodyfikacji obowiązującego prawa, dokonany został przegląd literatury prawniczej z lat wcześniejszych. Dokonano ujednoczenia prawa – literaturę tę ujęto w jednolitą całość. Wybrano z niej jednocześnie to, co nadal było niesprzeczne, jak i również aktualne. W starożytnym Rzymie powstał „Zbiór prawa cywilnego”, który określa się kodeksem Justyniana. Prawo, które zostało ujednoczone przez Justyniana było podstawą prawnych systemów, które przejęły zachodnie cywilizacje. Jednym z najważniejszych dokonań w kwestii prawnej było odróżnienie posiadania od własności, jak i również rzymskie koncepcje w kwestii zobowiązań. Współczesne prawo posiada wiele zapożyczeń z prawa rzymskiego – dowodem na to jest chociażby to, iż na każdym wydziale prawnym istnieje przedmiot „prawo rzymskie”.

4 L. Ćwikliński, *Spuścizna greków i Rzymian*, Nakład Gebethnera i Wolfa, Warszawa – Lublin – Poznań 1999, s. 19.

5 L. Małunowiczowa, *Wstęp do filologii klasycznej wraz z metodologią pracy umysłowej i naukowej*, UMCS, Lublin 1960, s. 70.

6 M. Beard, J. Henderson, *Kultura antyczna – bardzo krótkie wprowadzenie*, PWN, Warszawa 1997, s. 303.

We współczesnej terminologii prawnej można również znaleźć takie sformułowania, jak chociażby „prawo nie działa wstecz”, co również jest spuścizną rzymskiego prawa. Ponadto, to właśnie w starożytnym Rzymie określono, iż oskarżony posiada niepodważalne prawo do obrony. Obrona osoby oskarżonej jest podstawą systemu prawnego we współczesnej cywilizacji europejskiej⁷.

Kultura grecka oraz łacińska posiadała więc ogromny wpływ na kulturę europejską oraz na kształtowanie się poszczególnych obszarów w zakresie polityki, a także i prawa. W starożytnej Grecji powstała demokracja, która została przyswojona przez kształtującą się europejską państwowość – co prawda nie od razu, jednakże jej podwaliny można zauważyć nawet na dworach i w monarchii. Prawo stworzone w starożytnym Rzymie wpłynęło na rozwój państwowości europejskiej, dając podwaliny pod tworzenie kodeksów prawnych, jak i również pod ogólne pojmowanie prawa i kwestii z nim związanych.

Kultura grecka i łacińska nie wpłynęła jednakże tylko na kwestie prawne oraz polityczne Europy. Miała również ogromny wpływ na naukę. W starożytnej Grecji rozwijało się wiele nauk, takich, jak chociażby medycyna, astronomia, matematyka, filozofia, czy geografia. Nie bez powodu więc okres rozwoju w starożytnej Grecji nazywany jest poprzez historyków złotym okresem nauki. To właśnie w starożytnej Grecji powstało twierdzenie Talesa, jak i twierdzenie Pitagorasa, które obecne są w matematyce współcześnie, a także, na których opierała się nauka matematyczna przez wieki. W starożytnej Grecji rozwijały się również podstawy geometrii, stworzone przez Euklidesa. Zajmował się on również teorią liczb. Przez kolejne 2200 lat jego dzieła „Elementy geometrii” używano jako podręcznik do nauki matematyki. Świadczy to więc o bardzo dużym dorobku wiedzy z tego zakresu⁸.

Pozostając przy kwestiach rozwoju matematyki, kolejnym człowiekiem, który dał podwaliny pod rozwój nauki, był Apolloniusz, będący twórcą trygonometrii, jak i prekursorem geometrii analitycznej. Do dziś używane są wprowadzone przez niego pojęcia, takie jak hiperbola, elipsa, czy też parabola. Rozwój matematyczny w czasach starożytnej Grecji był bardzo duży jak na ówczesne czasy – można z całą pewnością stwierdzić, iż Grecja w tym zakresie stworzyła nową jakość, przekładającą się na postrzeganie świata, jak i na rozwój innych dziedzin naukowych. Przykładowo, dzięki Talesowi z Miletu oraz dzięki jego odkryciom możliwe było obliczenie chociażby odległości statku od brzegu, jak i również – wysokości piramid. Matematyka, która rozwijała się w starożytnej Grecji była podstawą do rozwoju chociażby takich dziedzin, jak architektura⁹.

Ważnym odkryciem starożytnej Grecji było również stwierdzenie, poprzedzone badaniami prowadzonymi przez Pitagorejczyków, iż ziemia posiada kształt kuli oraz krąży wokół Słońca. Ponadto, ich badania nie koncentrowały się wyłącznie na Ziemi, lecz sięgały znacznie dalej – a mianowicie, odkryli oni jeszcze dziesięć

7 J. Delorme, *Starożytność. Daty godne uwagi*, PWN, Warszawa 2009, s. 50.

8 Ibidem.

9 B. Bravo, E. Wipszycka, *Historia starożytnych Greków – do końca wojen perskich*, Difin, Warszawa 2008, s. 56.

innych planet. Zmierzone długość równika, a tak i zmierzono promień Ziemi – dokonane zostało to przez Eratostenesa. Natomiast Hipparch ocenił odległość Ziemi od Księżyca. To właśnie on stworzył także siatkę współrzędnych. Archimedes jako pierwszy obliczył wartość liczby „pi” Natomiast algebra opracowana została przez Diofanta Aleksandryjskiego¹⁰.

Jak wielkimi były to odkrycia świadczy fakt, iż w średniowiecznej Europie zakazano ich nauczania, z uwagi na to, iż stały one w opozycji do nauki Kościoła. Panowało przekonanie, iż Ziemia jest płaska, a odkrycia na ten temat były skrytycznie ukrywane. Nauka Grecji w tym zakresie została zakazana. Odkrycie Kopernika było przez wiele lat piętnowane, a sam Kopernik żył w strachu przed nieuchronną karą za głoszenie „herezji”. Jednocześnie, czasy oświecenia przyniosły powrót do nauk starożytnych, dzięki czemu wiedza Europejczyków została w dużej mierze pogłębiona w tym obszarze. Odkrycia dokonane przez Greków wpłynęły na szybszy rozwój nauk europejskich – ponieważ Europejczycy posiadali już podstawy, które dała im Grecja. Starożytni Grecy dzięki rozwijaniu swojej nauki, a także ciągłym obserwacjom nie doszukiwali się nadnaturalnych przyczyn określonych zjawisk przyrody, czy fizyki – jak miało to miejsce w średniowieczu. Dzięki nauce posiadali wytłumaczenie na wiele, paradoksalnie, późniejszych wydarzeń – które tłumaczono wolą Boga, czy jego gniewem. Jednocześnie, pomimo tego, iż obowiązywał zakaz nauk starożytnej Grecji, księgi i zwoje przetrwały, co pozwoliło na odkrycie ich w okresie, kiedy człowiek zaczął buntować się przeciwko takim założeniom. Jednocześnie, należy zauważyć, iż w średniowieczu kulturę antyku odkryto w Cesarstwie Franków Karola Wielkiego. Okres ten nazywany był renesansem karolińskim. Zaznaczył się on w szczególności w Irlandii. Ponadto, „podczas złotego wieku islamu filozofowie muzułmańscy udoskonaliли wiele elementów filozofii i nauki starożytnej Grecji, w tym arytmetykę, wzbogacając ją o cyfry arabskie zapożyczone z Indii. Wreszcie, dla nowożytności kulturę starożytnej Grecji odkryło odrodzenie, będące punktem odniesienia dla wszystkich kolejnych okresów rozwoju nauki¹¹.” Można więc zauważyć, iż pomimo usilnych starań Kościoła, aby wiedza starożytnej Grecji nie dotarła do „pospółstwa”, dzięki staraniom chociażby naukowców islamskich, czy też dzięki Karolowi Wielkiemu odkrycia starożytnej Grecji miały szansę przetrwać, dając podstawę do szybkiego rozwoju naukowego.

Istotnym obszarem, w którym dużą rolę odegrała starożytna Grecja, a który do czasów współczesnych jest niezwykle istotny, była medycyna. Prekursorem współczesnej medycyny był Hipokrates, który jako najważniejsze uznawał dobro osoby chorej. Do dziś początkujący lekarze składają przysięgę Hipokratesa, w myśl zasady „primum non nocere” – po pierwsze nie szkodzić. Hipokrates jako pierwszy opisał amputację kończyn, a także używanie protez, opracował również narzędzie do leczenia skoliozy. To właśnie on zwrócił uwagę na stosowanie diet, jak i na higienę jako profilaktykę wszelakich chorób. Jedne z pierwszych diagnoz powstawały

¹⁰ Ibidem.

¹¹ O. Jurewicz, L. Winniczuk, *Starożytni Grecy i Rzymianie w życiu prywatnym i państwowym*, PWN, Warszawa 2009, s. 12.

właśnie w Grecji. Natomiast Herofilos odkrył trzustkę, dwunastnicę, jak i również gruczoł prostaty. Proksagoros natomiast odróżnił żyły oraz tętnice. Wszystkie te dokonania są obecne we współczesnej europejskiej medycynie, jak i również są ciągle udoskonalane – jednakże, bez podstaw, które podali Grecy, nie byłoby możliwe leczenie, które stosowane było od wielu wieków¹².

Myśliciele starożytnej Grecji mieli również duży wpływ na rozwój teorii państwa, filozofię, czy logikę. Ten obszar naukowy rozwinął Arystoteles, który również dokonał systematyzacji zwierząt. Założył on ponadto szkołę, w której poszczególne zespoły dokonywały badań naukowych. W szkole tej gromadził naukowców z różnorodnych dziedzin.

Kultura łacińska również miała ogromny wpływ na kształtowanie się europejskiej kultury. Jednym z przykładów są liczby, a więc system zapisywania liczb za pomocą kresek. Tenże system przejęty został przez starożytnych Rzymian od Etrusków, a następnie – zmodyfikowany i ulepszony. Do dziś zapisuje się dane wieki, czy też miesiące przy użyciu cyfr rzymskich. Powszechnie cyfry rzymskie stosuje się do numeracji stuleci, jak i również przy imionach władców, czy papieży. Można je również często zauważyć przy oznaczeniu poszczególnych wydarzeń historycznych, zapisywania numerów szkół, czy pojedynczych klas. System rzymskich cyfr jest powszechny i stosowany z powodzeniem we współczesnej kulturze europejskiej. Był on stosowany również przez wieki.

Ponadto, jednym z naukowych osiągnięć starożytnych Rzymian był kalendarz. Nazwy miesięcy w wielu językach europejskich również posiadają rzymski rodowód. Kalendarz został zreformowany w 45 roku a. Chr. n. przez Juliusza Cezara i nosił nazwę kalendarza juliańskiego, aby po zmianach wprowadzonych w XVI wieku przez papieża Grzegorza XIII przyjąć nazwę kalendarza gregoriańskiego¹³. Niezaprzeczalny jest również wpływ łaciny na kształtowanie się języków europejskich – chociażby tak, jak ma to miejsce przy nazwach miesięcy. Łacina nadal jest oficjalnym językiem Kościoła katolickiego, a takie wyrażenia, jak chociażby *urbi et orbi*, a więc miastu i światu znalazły się w powszechnym użytkowaniu wobec wiernych. Łacina to język z grupy języków indoeuropejskich, a współcześnie jest językiem urzędowym Watykanu. To właśnie dzięki łacinie do dziś przetrwały dzieła takich pisarzy i poetów, jak chociażby Wergiliusz¹⁴.

Rozważając wpływ kultury greckiej oraz rzymskiej na kształtowanie się kultury europejskiej, nie można pominąć rozwoju chrześcijaństwa, które narodziło się w Judei, będącej prowincją cesarstwa rzymskiego. Wiara chrześcijańska była rozwijana przez św. Piotra oraz św. Pawła. Początkowo chrześcijanie byli prześladowani przez Rzymian, nie mogących zrozumieć religii głoszącej miłość bliźniego, jednakże za sprawą cesarza Konstantyna I Wielkiego ogłoszono edykt tolerancyjny, na mocy którego chrześcijaństwo uznano za religię, która była równoprawna z dotychczasowo-

12 S. Pomeroy, St. M. Burstein, W. Donlan, J. Tolbert, *Starożytna Grecja. Historia polityczna, społeczna i gospodarcza*, Dragouni, Warszawa 2010, s. 109.

13 Ibidem.

14 K. Kumaniecki, *Historia kultury starożytnej Grecji i Rzymu. Archeologia doświadczalna*, PWN, Warszawa 2007, s. 45.

wą religią rzymską. To właśnie stamtąd chrześcijaństwo rozprzestrzeniło się na inne rejony europejskie, dając podstawy do powszechności chrześcijaństwa w Europie. Kościół stał się bardzo potężną, a także wpływową instytucją, posiadającą ogromne miejskie majątki. Kościół zyskał od Rzymu język, organizację, a także stroje¹⁵.

Podobnie, jak w przypadku łaciny, w językach europejskich zauważyć można wiele zapożyczeń z języka greckiego – takie słowa, jak chociażby filozofia (philosophia), czy wspomniana już demokracja to słowa pochodzące z języka greckiego. Można więc z całą pewnością stwierdzić, iż język grecki, jak i również język łaciński kształtowały powstawanie i tworzenie się języków w Europie. Do tej pory w Europie, w zdecydowanej większości państw używa się alfabetu łacińskiego, a wiele imion posiada rodowód grecki bądź rzymski. Ponadto, wiele języków europejskich, takich, jak chociażby francuski, rumuński, włoski, czy hiszpański to języki romańskie. Ciągłe obecne są w języku aluzje i nawiązania, które odnoszą się do mitologii greckiej oraz rzymskiej – jako przykład można podać tutaj określenie „stajnia augiasza”, czy też „pięta achillesowa”¹⁶.

Kolejnym istotnym obszarem, w którym kultura starożytnej Grecji i Rzymu miała duży wpływ na kształtowanie się kultury europejskiej, jest filozofia oraz literatura. Filozofia grecka odegrała bardzo ważną rolę w kształtowaniu się późniejszych nauk, gdyż swoją uwagę skupiała na roli rozumu, a także na badaniach. Philosophia to po grecku umiłowanie mądrości – określenie to wskazuje więc, iż zdobywanie wiedzy i pogłębianie mądrości było podstawą rozwoju filozofii greckiej. Grecy filozofowie byli skupieni na rzeczywistości, jednocześnie odrzucając przekonanie o oczywistości świata ich otaczającego. Oznaczało to, iż przede wszystkim filozofowie starożytnej Grecji skupieni byli na tym, co dzieje się na świecie, w jaki sposób świat funkcjonuje – analizowali jego działanie, jednocześnie odrzucając utarte przekonanie, iż „tak ma być”. Analiza rzeczywistości polegała w dużej mierze na poddawaniu w wątpliwość zastanego stanu rzeczy, a także na badaniu, dlaczego coś działa tak, a nie inaczej.

W Grecji starożytnej wyróżnić można kilku bardzo ważnych filozofów. Jednym z nich był Tales z Miletu. Uważa się go za pierwszego filozofa. To właśnie on stworzył teorię, iż wszystko, co istnieje na świecie składa się, a także powstało z wody. Teorię tę wysnuł poprzez obserwowanie, a także poprzez sprowadzenie natury, zwanej przyrodą, czy też boskim światem do jednej podstawowej zasady dotyczącej wody i przebiegu całego cyklu życia¹⁷.

Kolejnym istotnym filozofem, który miał i nadal ma ogromny wkład w kształtowanie się europejskiej kultury był Platon – napisał on kilkadziesiąt filozoficznych dialogów, dotyczących wymiaru sprawiedliwości, zdobywania wiedzy, czy etyki praktycznej. Opisywał on wiedzę, etykę, jak i rozum, lecz również i metafizykę. Kolejnym istotnym filozofem był Sokrates – to właśnie jego uważa się za założyciela filozofii zachodniej – wniósł on bowiem duży wkład w teorię poznania, etykę, jak

15 Ibidem.

16 Ibidem.

17 Ibidem.

i również w logikę. Natomiast poglądy Arystotelesa, kolejnego z greckich filozofów, dominowały przez ponad 2000 lat. Jak więc widać, wkład w rozwój nauki i filozofii, a co za tym idzie w rozwój kultury europejskiej był bardzo duży¹⁸.

Co prawda, w kulturze starożytnego Rzymu ciężko doszukiwać się filozofów na miarę starożytnych filozofów greckich, jednakże wkład literatury rzymskiej miał ogromny wpływ na rozwój kultury europejskiej. Rzymianie nie stworzyli własnego systemu filozoficznego tak, jak miało to miejsce w Grecji. Przejęli jednakże, a także rozwijali myśli greckich filozofów. Jednym z najbardziej znanych filozofów rzymskich był Seneka, którego dzieła, takie jak „Dialogi”, czy też „Listy moralne” przepojone są myślą stoicką. „Seneka uważał szczęśliwe życie jako zgodne z ludzką naturą i jednocześnie zmierzające do porzucenia wszelkiego zła i czynienia dobra¹⁹.” Ponadto, napisał on również rozprawę „O życiu szczęśliwym”²⁰.

Najważniejsze zabytki rzymskie poezji, to chociażby utwory modlitewne – jednakże początkowo były to tłumaczone pieśni helleńskie. To właśnie z nich korzystał Tytus Makcjusz Plautus, najwybitniejszy komediopisarza rzymski. Natomiast najśłynniejsi poeci rzymscy, to Horacy, Wergiliusz, jak i Owidiusz. Starożytna poezję określa się nazwą klasyczna – to właśnie ona określa europejskie kanony estetyki, a także uznawana jest za wzór doskonałości²¹.

Rzymianie stworzyli również swój odpowiednik greckich mitów – w starożytnej Grecji istniały szeroko rozpropagowane mity, w których występowało wielu bohaterów, takich, jak chociażby bogowie, boginie, herosi, tytani, czy potwory – podobnie rzecz wyglądała w mitologii rzymskiej. Rzymianie przejęli bogów greckich, tworząc ich nazwy – przykładowo, grecki bóg wojny Ares w Rzymie przybrał miano Marsa. Zarówno mity greckie, jak i również rzymskie stały się źródłem inspiracji dla europejskiej sztuki oraz literatury. „Również z rzymskiej tradycji pochodzi słynne motto: *non omnis moriar*; znaczące ni mniej, ni więcej *nie wszystkim umrę – będę trwać w swoich utworach*. To sławne zdanie jest ponadczasowe i jak najbardziej żywe w wielu współczesnych utworach literackich. Słowa te, zapożyczone ze znakomitej ody Horacego, służą za skalę wartości całej antycznej literatury, która zyskała status wzoru dla wszystkich późniejszych nurtów artystycznych²²”. Można więc z całą pewnością zauważyć, iż zarówno filozofia, jak i mitologia – grecka oraz rzymska, a także poezja i literatura są doskonale znane we współczesnej kulturze europejskiej, a ponadto – na ich podstawie powstało wiele dzieł europejskich. W wielu utworach pisarzy, czy też poetów przewijają się motywy rzymskie, jak i greckie, włączając w to mitycznych bogów, czy też tytanów, herosów. Wielu pisarzy do tej pory korzysta z antycznego dorobku, a swoją twórczość opiera na „przetrwaniu”, o którym mówił Horacy.

Bardzo ważnym dokonaniem starożytnej Grecji oraz Rzymu, z czego korzysta do tej pory kultura europejska, a także, co miało ogromny wpływ na jej kształtowanie,

18 S. Pomeroy, St. M. Burstein, W. Donlan, J. Tolbert, *Starożytna Grecja*, op. cit., s. 111.

19 Ibidem.

20 J. Delorme, *Starożytność. Daty godne uwagi*, op. cit., s. 34.

21 Ibidem.

22 R. M. Errington, *Historia świata hellenistycznego. Historia Grecji archaicznej*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2011, s. 59.

jest teatr. Kolebką teatru jest starożytna Grecja – to właśnie tam powstała tragedia oraz komedia. Teatr swoje korzenie wywodzi z kultowych obrzędów na cześć Dionizosa. Początkowo teatry budowano z drewna, natomiast po jakimś czasie przekształciły się one w amfiteatry na zboczach wzgórz. W przedstawieniach występowali mężczyźni, zakładający specjalne stroje. Współczesny teatr w dużym stopniu czerpie inspiracje z dorobku teatrów rzymskich oraz greckich. Nadal wystawia się również starożytne sztuki – takie, jak chociażby „Antyгона” – często są to wersje unowocześnione, jednakże elementy starożytnych kultur są stale obecne²³.

Rozważając wpływ literatury, jak i filozofii greckiej oraz rzymskiej na rozwój europejskiej kultury, nie można zapominać także o szeroko pojętej sztuce. W tej kwestii dominuje przede wszystkim sztuka grecka – Rzymianie bowiem pozostawali w jej cieniu, jednakże, ich sztuka portretowa dała podwaliny pod rozwój portretów europejskich – ponadto, do tej pory szkoły artystyczne wzorują się na opracowanej w starożytnym Rzymie sztuce portretów. Dotyczy to przede wszystkim portretowej rzeźby. Powszechnie znane są popiersia sławnych wodzów – chociażby Juliusza Cezara²⁴.

W przypadku sztuki starożytnej Grecji można mówić o trzech najważniejszych okresach historycznych, które w najlepszy sposób oddają istotę greckiej sztuki, a więc o²⁵:

Okres archaiczny, trwający od 700 do 480 r. a. Chr. n.,

Okres klasyczny, trwający od 480 do 323 r. a. Chr. n.,

Okres hellenistyczny, trwający od 32 – 31 r. a. Chr. n.

To właśnie okres rozwoju starożytnej sztuki greckiej wpłynął w dużej mierze na rozwój sztuki europejskiej, a także jej kształtowanie się przez wieki. Jako przykład można tutaj podać greckie rzeźby, do dnia dzisiejszego uważane za te, które przedstawiają idealne proporcje ludzkiego ciała. To właśnie te one zachowały się do dnia dzisiejszego w najlepszym stanie. W klasycznym okresie rzeźby te oddawały w sposób perfekcyjny rzeźbę ludzkiego ciała, a także – grę mięśni oraz gesty. Doskonałym przykładem jest tutaj Dyskobol autorstwa Myrona. Rzeźbiarz ukazał ciało przed rzutem dysku – ciało i mięśnie modela są w maksymalnym napięciu, co widać w postawie, jak i w rzeźbie rozpatrywanej całościowo. Jest to również doskonały przykład rzeźby dynamicznej²⁶.

Natomiast Poliktet z Agros jest uznawany za mistrza rzeźby statycznej – dążył on do odtworzenia piękna występującego w naturze. Jego najslawniejszym dziełem jest Doryforos, a więc człowiek niosący włócznię. Rzeźbienie w jego przypadku nie odbywało się tylko poprzez odtworzenie – dokonywał on bowiem wielu pomiarów, z których wyprowadzał idealne wartości – doskonaląc swoją sztukę dokonał nawet tego, iż potrafił stworzyć dzieło poprzez wzorowanie się tylko na długości stopy, czy grubości palca człowieka. W kulturze europejskiej w dużej mierze starano się odwzorować te pomiary, udoskonalając tę sztukę²⁷.

23 Ibidem.

24 Delorme J., *Starożytność. Daty godne uwagi*, op. cit., s. 39.

25 Ibidem.

26 Ibidem.

27 K. Kumaniecki, *Historia kultury starożytnej Grecji*, op. cit., s. 48.

W starożytnej Grecji rozwinęła się więc sztuka związana z rzeźbiarstwem. Przede wszystkim rzeźbiono sportowców, ponieważ sport i aktywność fizyczna była istotną częścią filozofii życia Greków. Lizyp stworzył rzeźbę trójwymiarową, wprowadzając iluzjonizm – a więc wysmuklił ciało, jak i pomniejszył głowę, aby wydawało się ono wyższe. Ponadto, rzeźbiono również bogów. Jednym z najbardziej znanych posągów jest Zeus z Olimpii Fidiasza. Pierwszy posąg bogini wykonany natomiast został przez Praksytelesa – była to afrodyta z Knidos. To dzieło uznawane jest za początek tryumfu aktu kobiecego, co miało ogromny wpływ na kształtowanie się sztuki w kulturze europejskiej²⁸.

Należy również wspomnieć o architekturze Greków i Rzymian, która również w dużej mierze wpłynęła na kształtowanie się europejskiej kultury, jak i europejskiego społeczeństwa. Jednym z przykładów greckiej architektury jest Akropol. Autorem plany odbudowy Akropolu był rzeźbiarz Fidiasz. Można więc stwierdzić, iż rzeźba w dużej mierze wpłynęła na kształtowanie się budowli, a więc architektury greckiej. Grecy stworzyli również Grecki teatr – teatry znajdowały się w każdym mieście, odgrywano w nich spektakle. Umiejscowione były one najczęściej na zboczach gór za miastem. Były to pierwsze teatry, które w dużej mierze wpłynęły na rozwój teatru w kulturze europejskiej. Jednakże, w przypadku architektury, odwrotnie, jak w przypadku sztuki, to właśnie starożytny Rzym pozostawił o wiele więcej dla Europy. Pierwsze budowle wznoszone były już w VI wieku a. Chr. n. Miało to również miejsce na terenach greckich – chociażby Rotunda w greckich Salonikach, czy Forum Romanum. Najwspanialszą budowlą była świątynia Jowisza, zbudowana została na Kapitolu, a więc na jednym z legendarnych siedmiu wzgórz. W architekturze rzymskiej wzorowano się na etruskich i greckich dokonaniach. W sakralnej architekturze spotkać można dwa podstawowe typy budowli, które wznoszone są na planie prostokąta oraz koła. Tenże podział budowli był jeszcze bardziej widoczny w późniejszych czasach – jako przykład budowli owalnej można uznać świątynię Westy. Jednakże, o wiele bardziej rozpowszechnione były konstrukcje na bazie prostokąta. Sklepienia oraz łuki, które można podziwiać chociażby w Koloseum były podstawowym elementem rzymskiej architektury monumentalnej. Stosowano je również przy akweduktach, służących do zaopatrywania miast w wodę. ‘Dla samego Rzymu wybudowano 19 takich budowli, a już w centrum miasta woda była rozprowadzana rurami ołowianymi, lecz z nich korzystali jedynie najzamożniejsi. Akwedukty były prawdziwym mistrzostwem rzymskiej architektury. Do ich budowy stosowano rodzaj zaprawy nazywanej przez italskich rzemieślników *opus cementium*, która pozwoliła na stworzenie obszernych przestrzeni, których nie udało się osiągnąć Grekom. Takie wodociągi były budowlami najczęściej arkadowymi, gdzie dwie podpory łączono łukiem u góry, w celu podźwignięcia konstrukcji. Takie same techniki stosowano przy instalacjach podziemnych, które doprowadzały wodę często z miejsc położonych wiele kilometrów od miasta. Budowa tego typu konstrukcji wymagała nieprzeciętnych umiejętności architektonicznych. Jednym z naj-

28 Ł. Kobron, *Koncepcja historii w starożytnym świecie greków i rzymian*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ” 2013, nr 7, s. 7.

pełniej zachowanych przykładów akweduktu jest słynny Pont du Garde, leżący na terenie południowej Francji. Oprócz tego w samym Rzymie znajdowało się także kilkaset term, służących do kąpieli, sportu i wypoczynku²⁹.” Cytat ten wskazuje na ogromne dziedzictwo rzymskiej kultury w kwestii architektonicznej. Akwedukty są współcześnie również istotną częścią architektury urbanistycznej. To dzięki dokonaniom Rzymian, lecz również i Greków (greckie dokonania architektoniczne w dużej mierze rozwinięte oraz rozpropagowane zostały przez Rzymian) powstawać mogły europejskie miasta, które były odwzorowaniem tych starożytnych. Takie budynki, jak chociażby termy były początkiem łaźni publicznych, a co za tym idzie – toalet i łaźienek. Z architektury starożytnych Greków i Rzymian kultura europejska czerpie do tej pory. Ponadto, zauważyć należy ogromną trwałość tych budynków, które zachowały się do dnia dzisiejszego.

W starożytnym Rzymie ważną rolę pełniły również budynki publiczne. Prócz łaźni obejmowały one również cyrki i amfiteatry, w których odbywały się walki gladiatorów, konne wyścigi, jak i również uroczystości organizowane z okazji świąt.

Bardzo ważną kwestią, mającą ogromny wpływ na kształtowanie się europejskiej kultury, było tworzenie sieci dróg przez starożytnych Rzymian. Drogi w szczególności odgrywały rolę militarną, ponieważ w dużej mierze ułatwiały transport oddziałów z jednego frontu wojennego do drugiego. Ich drugą funkcją była funkcja gospodarcza. Z tego też względu Rzymianie wytworzyli już w IV wieku a. Chr. n., sieć dróg – a przejęli ją od Etrusków. Technika budowania wygodnych, jak i również trwałych dróg została udoskonalona w starożytnym Rzymie. Technika budowania dróg przebiegała następująco: „najpierw dokonywano niwelacji terenu, a po niej następował drenaż i wykop, po którym układano kilka wąskich warstw kamieni spajanych zaprawą z cementu. Na spodzie układano warstwę większych kamieni spojonych zaprawą, na niej usypywano kamienny tłuczeń z zaprawą, potem gruby żwir także z zaprawą, a na samej górze piasek i żwir. W okresie późnej republiki i początkowego cesarstwa powierzchnię dróg zaczęto dodatkowo wykladać kamieniami. Budowę sieci komunikacyjnych Rzymianie rozpoczęli oczywiście na terenie Półwyspu Apenińskiego, w celu zapewnienia sobie połączenia z podporządkowanymi sobie częściami Italii. Najstarszą wielką szosą była słynna Via Appia, prowadząca z Rzymu w kierunku kraju Samunitów i miasta Kapua. Była to pierwsza rzymska szosa wojskowa, która swą nazwę zawdzięczała Appiuszowi Klaudiuszowi Caecusowi³⁰.” Można więc zauważyć, iż budowa dróg w starożytnym Rzymie była bardzo dokładna, ponadto, dbano o to, aby drogi przetrwały wiele lat – co się udało, ponieważ do czasów współczesnych zachowały się sieci drogowe stworzone przez Rzymian. Ponadto, drogi w starożytnym Rzymie brukowane były tzw. kocimi łbami, jak i milowymi kamieniami. Do dziś w wielu kulturach przetrwało takie brukowanie traktów, czy też dróg. Stosowane jest to również w przypadku ozdobnych rynków, czy części miast oraz placów³¹.

29 Ibidem.

30 J. Topolski, *Świat bez historii*, PWN, Warszawa 1998, s. 8.

31 Ibidem.

Architektura rzymska dała podwaliny pod rozwój architektury europejskiej. Wiele z budowli rzymskich przetrwało, a wykorzystywane były do różnorodnych celów. Ponadto, wiele budynków stawiano na wzór rzymski. Sposób cementowania, a także budowanie z cegieł przetrwały do czasów współczesnych. Można zauważyć, iż budowa dróg w starożytnym Rzymie była w dużej mierze zbliżona do współczesnych dróg, ponieważ zarówno drogi rzymskie, jak i również współczesne składają się z trzech warstw podstawowych, a więc z podbudowy, warstwy nośnej oraz użytkowej. Natomiast kamienie milowe służyły jako informacja odnośnie odległości. Obecnie tę rolę pełnią tablice drogowe.

W budowlach starożytnego Rzymu stosowano rozwiązania związane chociażby z ogrzewaniem – co w dużej mierze wpłynęło na budowle współczesne. Przykładowo, w rzymskich miastach funkcjonowały sieci kanalizacyjne, natomiast w łaźniach stosowano ogrzewanie podłogowe. W nowożytnych czasach wielokrotnie nawiązywano do antycznych wzorców w sztuce oraz w architekturze – chociażby współczesne amfiteatry wzorowane są na greckich teatrach klasycznych³².

Istotnym wkładem w kształtowanie się kultury europejskiej są Igrzyska Olimpijskie. Powstały one w starożytnej Grecji, a były najbardziej prestiżowym wydarzeniem sportowym. Odbywały się na cześć Zeusa. Miały one miejsce tylko latem, co cztery lata. Widownia składała się wyłącznie z mężczyzn. Uczestnicy igrzysk musieli być w pełni sprawni fizycznie, nie było dyscyplin grupowych, ponieważ były tylko indywidualne. Igrzyska odbywały się tylko w jednym miejscu, a dokładniej – w Olimpii na Peloponezie. Zawody te były ogólnie greckie, a ich założeniem było przypominać greckim obywatelom, iż są jednym narodem, pomimo toczących się walk. Na czas igrzysk zaprzestawano jakichkolwiek bitew oraz działań zbrojnych, zawierano rozejm, a także panował spokój boży, zwany *ekecheriā*. Obecnie igrzyska olimpijskie również mają za zadanie szerzyć pokój. Wspólną cechą igrzysk starożytnych, jak i współczesnych, jest płomień olimpijski. Można stwierdzić, iż igrzyska olimpijskie są jednym z najwyraźniejszych symboli wpływu kultury starożytnej Grecji na kulturę europejską³³.

Zarówno kultura grecka, jak i łacińska miały ogromny wpływ na rozwój i kształtowanie się kultury europejskiej. Można wręcz stwierdzić, iż kultura europejska wyrosła na wartościach, czy też wiedzy oraz osiągnięciach tych dwóch starożytnych cywilizacji. Bez względu na to, czy poszczególne kultury państw europejskich, czy też ich rządy różnią się od siebie, wspólnym mianownikiem są jednakowe przekonania, dotyczące chociażby prawa, norm moralnych, czy postrzegania świata. Kultura grecka oraz rzymska miała ogromny wpływ na rozwój sztuki, czy literatury, a także na urbanizację i architekturę. Bez dorobku kultur starożytnych greków i Rzymian Europa wyglądałaby zgoła odmiennie – a mianowicie, wiele osiągnięć, które kultura europejska odziedziczyła ze starożytności, należałoby odkryć po raz pierwszy – co znacznie spowolniłoby rozwój europejskich społeczeństw.

32 K. Kumaniecki, *Historia kultury starożytnej Grecji*, Warszawa 2007, s. 48.

33 Ibidem.

Bibliografia

- Beard M., Henderson J., *Kultura antyczna – bardzo krótkie wprowadzenie*, PWN, Warszawa 1997.
- Boardman J., *Sztuka grecka*, Ossolineum, Wrocław 1999.
- Bravo B., Wipsztycka E., *Historia starożytnych Greków – do końca wojen perskich*, Difin, Warszawa 2008.
- Ćwikliński L., *Spuścizna greków i Rzymian*, Nakład Gebethnera i Wolfa, Warszawa – Lublin – Poznań 1999.
- Delorme J., *Starożytność. Daty godne uwagi*, PWN, Warszawa 2009.
- Errington R. M., *Historia świata hellenistycznego. Historia Grecji archaicznej*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2011.
- Jurewicz O., Winniczuk L., *Starożytni Grecy i Rzymianie w życiu prywatnym i państwowym*, PWN, Warszawa 2009.
- Kobron Ł., *Koncepcja historii w starożytnym świecie greków i rzymian*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ” 2013, nr 7.
- Kumaniecki K., *Historia kultury starożytnej Grecji i Rzymu. Archeologia doświadczalna*, PWN, Warszawa 2007.
- Małunowiczowa L., *Wstęp do filologii klasycznej wraz z metodologią pracy umysłowej i naukowej*, UMCS, Lublin 1960.
- Mrozewicz L., *Historia powszechna. Starożytność*, Adam marszałek, Poznań 2001.
- Pomeroy S., Burstein St. M., Donlan W., Tolbert J., *Starożytna Grecja. Historia polityczna, społeczna i gospodarcza*, Dragouni, Warszawa 2010.
- Przychocki G., *Kultura klasyczna w kulturze współczesnej*, Wydawnictwo J. Mortkowicza, Warszawa 1987.
- Stabryła S., *Zarys kultury starożytnej Grecji i Rzymu*, PWN, Warszawa 2007.
- Topolski J., *Świat bez historii*, PWN, Warszawa 1998.

THE ROLE OF GREEK AND LATIN CULTURE IN THE SHAPING OF EUROPEAN CULTURE

Summary: The aim of this publication is to remind readers about the sources of European culture, especially as recent scholarly discourse tends to ignore the true roots of European civilization. Contemporary European culture is based on the achievements of two ancient civilizations – Greece and Rome. In the case of Greek culture, it can be observed that European culture still uses such elements derived from it as science, philosophy, democracy, architecture, art, medicine and theatre. It should be emphasised that Greek and Roman (Latin) cultures permeated each other, or more precisely: what was created by the Greeks was largely adopted by the Romans. Rome adopted much of Greek, as well as Etruscan, culture; however, the creation of Roman law was its foremost contribution and was one of the most important

achievements of Antiquity. Under the influence of Roman law, and following its patterns, legal systems were shaped in Europe. Considering the influence of Greek and Roman culture on the formation of European culture, one should not forget about the fundamental role of Christianity, which made Europe Christian. Another important area of ancient Greek and Roman culture that had a large impact on the formation of European culture was literature.

Key words: European culture grew out of the values, knowledge and achievements of two ancient civilizations: Greece and Rome. European culture depends for its richness on the achievements of Christian civilization. Europe, searching for its identity at present, is based on ancient foundations: Greek, Roman, and Christian.